

Да выхату новай кнігі Алега Трусава
"Кароткая гісторыя архітэктуры Беларусі"

Эпоха БССР (1921-1991 гг.)

(Працяг. Пачатак у
папярэдніх нумарах.)

Хлявы выкарыстоўваліся для ўтрымання жывёлы і захоўвання кармоў: сена, саломы. Унутры хлявы дзяліліся на праварыны і катухі. Да хлявоў прыбудоўваліся свінухі і курнікі (птушнікі). Частка хлява, дзе ўтрымоўвалася жывёла мела гарышча, якое называлася "вышкі". Вышкі насціліліся непадаганымі дошкамі і жэрдамі. Летам-восенню вышкі запаліліся сенам, якое скарыстоўвалася на корм у апошнюю чаргу - пад весну, бо служыла яшчэ і для ўцяплення хлява.

Хлявы рабіліся з горшага дрэва і пры перасяленні з хутароў крыліся яшчэ пераважна саломай. Лічылася, што саламяная страху цяплейшая. З канца 60-х гадоў 20-га стагоддзя крыш саломай практычна перасталі. Пасля масавага з'яўлення камбайнаў проста не стала кулявой саломы. Саламяныя стрэхі на хлявах паступова змяніліся на шыферныя.

У 60-я гады ў вёсках масава з'явіліся бетонныя склепы. Садзейнічалі гэтаму два фактары: стаў даступны цэмент (па трашчах і па магчымаці куліць) і зніжэнне ўзроўню грунтовых вод у выніку меліярацыі. Склепы вынай перасталі зацэпвацца вадой, і іх стала магчымым будаваць і ў нізкіх месцах.

У 60-я гады па Беларусі фактычна зніклі драўляныя зрубы ў студнях. Прайшла іх масавая замена на бетонныя жалы (трубы). Для 60-70-х гадоў 20-га стагоддзя характэрны традыцыйныя грамадскія студні, якія капаліся на вуліцы з разліку: 1 студня спачатку на 20-30 двароў, пазней на 10-15 двароў. З канца 70-х і ў 80-я гады масава з'яўляюцца студні на падворках. У выніку многія грамадскія студні прыйшлі ў заняпад і былі засыпаны. Паспрыяла гэтаму і з'яўленне ў вёсках вадаправодаў і месцамі калонак.

У 70-80-х гадах мінулага стагоддзя, калі БССР узначальваў Пётр Машэраў, гараджане мелі права атрымаць за горадам шэсць сотак зямлі для летняга адпачынку. Там можна было паставіць невялікі дамок, але без печкі, каб зімой там жыць было немагчыма. Гэтыя лецішчы, альбо дачы, атрымлівала савецкая эліта. Так, беларускія пісьменнікі мелі дачны пасёлак у Дзяржынскім раёне, і іх побыт быў добра апісаны ў ананімнай паэме "Сказ пра Лысую гару". Партыйная эліта мела свае катэджы пад Менскам, у славуных "Драздах". Напрыканцы існавання СССР сітуацыя змянілася і людзі атрымалі права на будаўніцтва загарадных дамоў без усялякіх абмежаванняў, а памер сядзібнага ўчастка павялічылі да 10 сотак.

Будынкі грамадскага прызначэння (установы, тэатры, музеі, крамы, стадыёны і інш.)

У канцы 20-х гадоў мінулага стагоддзя у БССР пачалася будоўля вялікіх грамадскіх будынкаў у стылі канструктывізму. Менавіта падобныя пабудовы павінны былі стаць новымі гарадскімі дамінантамі, а таму іх будавалі як правіла па індывідуальных праектах. У сталіцы будоўлю пачалі са стварэння ўніверсітэцкага гарадка (1928-1931 гг., архітэктары І. Запарожац і Г. Лаўроў). У аснове кампазіцыі архітэктары паклалі павільёныя прынцыпы, калі ў асобных трохпавярховых карпусах размяшчаліся асобныя факультэты. Гэтыя карпусы разам з зялёнымі насаджэннямі і фармавалі архітэктурны ансамбль універсітэцкага гарадка. Архітэктурна фасадаў будынкаў была вельмі лаканічная і не мела ніякага дэкору. У гады вайны будынкі БДУ былі разбураны і іх са зменамі аднавілі ў 1945-1949-м гг. У 1960-х гадах пабудавалі новы галоўны корпус БДУ. У 1970-я гады пабудавалі новы ўніверсітэцкі гарадок каля былой вёскі Шчамысліца.

У 1929-1932-м гадах будоўля клуб-тэатр у Мазыры. Гэта двухпавярховы, асіметрычны ў плане будынак, які дакладна падзелены на відовішчную і клубную часткі, якія функцыянуюць самастойна. На галоўным фасадзе вылучаецца ўваход у тэатр, у выглядзе паўкруглай каланады.

Па праекту Г. Лаўрова ў 1930-1934-м гадах будоўля бібліятэка імя Леніна - яркавы прыклад савецкага канструктывізму. Планіроўка будынка заснавана на спалучэнні простых геаметрычных формаў, а асноўны прынцып праекта - канкрэтнае функцыянальнае прызначэнне ўсіх памяшканняў бібліятэкі. Знешняга дэкору амаль няма - толькі галоўны ўваход вылучаецца апорнымі слупамі, якія падтрымліваюць паўкруглы аб'ём, які навісае над імі, з вялікімі зашклёнымі

вокнамі.

У 1932 г. Лаўроў пачаў будаваць комплекс будынкаў Акадэміі Навук БССР. У 1934 г. Лаўрова замяніў Іосіф Лангбард.

Да 1939 г. завершана будаўніцтва галоўнага і лабараторнага карпусоў і друкарні. Будынкі разбураны падчас Другой сусветнай вайны, адноўлены да 1949 г. Галоўны корпус АН БССР мае складаную сіметрычную восева-вуглавую структуру. Два падобныя крылы, размяшчаныя ўзаемна перпендыкулярна, злучаныя пры дапамозе вялікага трапецападобнага аб'ёму. А крытая вуглавая частка аформлена магутнай паўцыркульнай каланадай у 2 рады. Вулічныя фасады і каланада завершаны высокім прафіляваным атыкам. Фасады рытмічна расчлянены пілястрамі з іянічнымі капітэлямі. Прасценкі апрацаваны рустам, над прамавугольнымі вокнамі ляпныя гірлянды. Дваровыя фасады вырашаны больш сціпла. Уваход аформлены 3 аблямаванымі гранітам партамі строгай геаметрычнай формы. Да будынка вядзе шырокая адкрытая лесвіца і пад'язны пандусы па баках.

Унутры вялікі трапецападобны вестыбюль, па восі якога размяшчана парадная трохмаршавая лесвіца. Планіроўка службовых памяшканняў калідорная адна- і двухбаковая.

У 1964 г. да галоўнага корпуса з боку вул. Акадэмічнай прыбудаваны новы корпус, вырашэнне якога падпарадкавана архітэктурна строгай і ўрачыстай манументальнасці асноўнага будынка.

У 1960-1970-я гады на ўчастку, абмежаваным вуліцамі Акадэмічнай і Сурганова, створаны комплекс будынкаў АН БССР.

У 1977 г. завершана будаўніцтва двух чатырнаццаціпавярховых карпусоў, у якіх размяшчаны інстытуты Адаптыўна-грамадскіх навук і вылічальны цэнтр Інстытута матэматыкі.

У 1972 г. распачата будаўніцтва новага акадэмагарадка ў паўночна-ўсходняй частцы Менска на вуліцы Жодзінскай.

У 1932 г. архітэктар А. Васільеў пабудаваў у Віцебску клуб металістаў, які мае складаную канфігурацыю плана і складаецца з дзвюх групаў памяшканняў - відовішчнай і клубнай. Першая група ўключае ў сябе вестыбюль, фая і залу для гледачоў. Клубная частка знаходзіцца ў двухпавярховай частцы клуба, якая пад прамым вуглом прылягае да асноўнага аб'ёму.

Далейшы лёс беларускага савецкага канструктывізму цесна звязаны з імем славаўтага архітэктара і педагога, заслужанага дзеяча мастацтваў і архітэктуры Беларусі Іосіфа Лангбарда. Ён нарадзіўся на Беластоцчыне, у Бельску, у 1882 г. Сваю навуковую кар'еру пачаў у Ленінградзе, а з 1932 г. стала працаваць у Беларусі, дзе стварыў шэраг унікальных будынкаў у стылі канструктывізму.

У 1929 г. быў абвешчаны Усесаюзны конкурс на пабудову ансамбля будынкаў Дома ўраду ў новым гістарычным цэнтры Менска, які вырашылі стварыць каля чыгуначнага вакзала. Менавіта гэты конкурс і выйграў І. Лангбард.

Пасля таго, як знеслі старую жылую забудову, будаўнічая пляцоўка была падрыхтавана, распачалі каласальную будоўлю, якая ішла старымі метадамі без пад'ёмных кранаў і іншых новых тэхналогій. Так цэглу мулярам рабочыя насілі на ўласнай спіне з дапамогай запlechных насілак, якія мелі назву "каза". Канструкцыю прылады складала гарызантальная аснова ў выглядзе невялікай дошкі, даўжынёй каля метра з ручкамі ("рагамі"), на ўзроўні плеч насільшчыка. На "казу" нагужалі па 25-30 цаглянаў (вага адной цагляны - 3,5-4 кг).

У працэсе будаўніцтва Лангбард адмовіўся ад злучальнай галерэі на ўзроўні 3-га паверха паміж бакавымі крыла-

мі, прапанаваў паставіць перад Домам ураду помнік Леніну. Дом ураду і помнік з'яўляюцца кампазіцыйнай дамінантай сучаснай плошчы Незалежнасці.

Дом ураду - самае буйное на Беларусі збудаванне грамадзянскай архітэктуры даваеннага часу, мае складаную ў плане канфігурацыю. У аб'ёмна-прасторавай кампазіцыі выкарыстаны прыём паступовага нарастання сіметрычных рознавышынных аб'ёмаў пры набліжэнні іх да цэнтра, што надае сілуэту будынка дынамічнасць.

Цэнтральная дзевяціпавярховая частка загіблена і фланкіравана бакавымі крыламі, якія паступова паніжаюцца да пяці паверхаў і ўтвараюць унутраную плошчу (100-50 м). Да тэльнага фасада цэнтральнай часткі прымыкае аб'ём залы пасаджэнняў Вярхоўнага Савета БССР, перакрыты паўсферычным купалам на барабане. У дэкоры фасадаў выкарыстана вертыкальнае члянэнне - лапаткі простага профілю па ўсім перыметры збудавання, якія надаюць яму накіраванасць у вышыню, манументальнасць.

Цэнтральную частку галоўнага фасада аздабляе велізарны герб БССР, што займае па вышыні некалькі верхніх паверхаў будынка. Інтэр'ер вылучаецца прастотай планіроўкі і функцыянальнай арганізацыяй унутранай прасторы будынка. Цокальны паверх заняты памяшканнямі гаспадарчага прызначэння, першы - вестыбюль, гардэробамі, ліфтавымі холамі. Галоўны з трох вялікіх вестыбюляў першага паверха знаходзіцца ў цэнтральнай частцы і з'яўляецца асноўным кампазіцыйным звяном. Два вестыбюлі размяшчаны ў бакавых крылах. Ліфты і лесвіцы раўнамерна размеркаваны па ўсім будынку, звязаны паміж сабою пераходамі. У афармленні вестыбюляў, фая, залы пасаджэнняў Вярхоўнага Савета, канферэнц-залы выкарыстана размалёўка. Для залы пасаджэнняў і фая выкарыстаны шматфігурныя рэльефы на тэмы рэвалюцыйнай барацьбы і сацыялістычнага будаўніцтва, галерэя скульптурных партрэтаў К. Маркса і Ф. Энгельса, Ф. Дзяржынскага, А. Мяснікова, М. Фрунзе і інш.

Будынак Дома ўраду - адзін з першых і найбольш значных узораў сінтэзу архітэктуры і манументальнага мастацтва ў Савецкай Беларусі.

У 1937 г. узнікла ідэя перанесці сталіцу БССР далей ад польскай мяжы ў г. Магілёў. Там зруйнавалі частку гістарычнага цэнтра горада і ў 1937-1939 гг. І. Лангбард пабудаваў Магілёўскі Дом саветаў - васьміпавярховы будынак (цэнтр кампазіцыі, які фланкіруецца сяміпавярховымі прамавугольнымі ў плане часткамі, што пераходзяць у паўкруг, створаны пяціпавярховымі бакавымі крыламі). Вертыкальныя лапаткі, размяшчаныя па перыметры будынка, надаюць кампазіцыі стройнасць і выразнасць. Перад галоўным фасадом, як і ў Мінску, стаіць помнік Леніна.

Аднак пасля 17 верасня 1939 г. заходняя мяжа БССР апынулася за Беластокам і таму ідэя пераносу сталіцы ў Магілёў страціла актуальнасць.

У 1934-1939-м гг. Лангбард на месцы былога архіерэйскага падвор'я ў Менску будоўля Дом чырвонай арміі. Будоўля вялікі П-падобны ў плане будынак, дзе знаходзіліся розныя вучэбныя і выставачныя пакоі, бібліятэка, дзве вялікія залы і спартыўны комплекс з басейнам. Фасады будынкаў упрыгожвалі калоны, якія на тры чвэрці выступаюць з паверхні сцяны галоўнага фасада.

У 1928 г. у Менску з'явіўся малавядомы архітэктар з Масквы Георгій Лаўроў, які родам быў са Смаленшчыны. Вучоба ў вышэйшых мастацка-тэхнічных майстэрнях у Маскве сфармавала яго, як актыўнага прыхільніка функцыяналізму. За пяць год ён пабудаваў у беларускай сталіцы ансамблі БДУ і політэхнічнага інстытута, бібліятэку імя Леніна, лабараторыі і друкарню АН БССР, клінічны гарадок, а таксама інтэрнаты Горыцкай акадэміі, кінатэатр у Воршы і іншыя аб'екты. Таму не дзіўна, што яму даручылі зрабіць праект беларускага тэатра оперы. Для будаўніцтва выбралі Рынкавы пляц на былой Траецкай гары, якая тады дамінавала над усім горадам. Распачалі будаўніцтва ў 1933 г. Якраз у гэтым годзе ў Менску з'явіўся І. Лангбард, які выйграў у Лаўрова конкурс (1929 г.) на будаўніцтва Дома ўраду. Лангбард прапанаваў сваю версію праекта Опера-нага тэатра, і яна была ўхвалена ўрадам БССР. Лаўроў назаўжды пакінуў Беларусь.

Пад уплывам новай моды - неакласіцызму, Лангбард у аснову будынка паклаў каласальны, нахштальт рымскага, цырк з амфітэатрам. На вялікай сцэне павінны былі адбывацца вялікія містэрыі з дапамогай найноўшых тэхнічных сродкаў. Планавалася, што зала для гледачоў зможа прыняць 5 000 чалавек.

Аднак грошай не стала і спачатку памер залы скарацілі да 3 000, а ў 1937 г. - да 1 500 асобаў. Адпаведна прапорцыі тэатра зменшыліся, зніклі скульптуры і барэльефы і велізарныя прапілеі перад галоўнай лесвіцай. Аднак асноўны акцэнт кампазіцыі - тры вялікія барабаны, пастаўленыя адзін на другі, што здаду ператварыюцца ў прамавугольныя крылы сцэнічнага аб'ёму і дапаможных памяшканняў - застаўся.

У 1939 г. Опера ўрачыста была адкрытая. Падчас вайны будынак быў значна пашкоджаны, пасля вайны яе перабудавалі і стварылі ўнутры традыцыйную ярусную сістэму: партэры і тры ложы. Кіраваў адбудовай той жа самы Лангбард. Вестыбюлі, фая і зала для гледачоў былі аздаблены багатым дэкорам з выкарыстаннем савецкай сімволікі. Кіраваў аздабленнем інтэр'ераў Андрэй Бембель. Колькасць месцаў у зале зменшылася да 1 200 чалавек. У 1948 г. Опера зноў пачала працаваць.

(Працяг у наст. нумары.)

Дом ураду ў Менску. Здымак 1941 г.